

Política internacional europea

Codi: 101093

Crèdits: 6

Titulació	Tipus	Curs	Semestre
2500259 Ciència política i gestió pública	OT	3	2
2500259 Ciència política i gestió pública	OT	4	0
2503778 Relacions Internacionals	OB	3	1

Professor/a de contacte

Nom: Federico Guerrero Cabrera

Correu electrònic: Federico.Guerrero@uab.cat

Utilització d'idiomes a l'assignatura

Llengua vehicular majoritària: català (cat)

Grup íntegre en anglès: Sí

Grup íntegre en català: Sí

Grup íntegre en espanyol: No

Altres indicacions sobre les llengües

Grup 01

Equip docent

Francesc Serra Massansalvador

Federico Guerrero Cabrera

Prerequisits

L'assignatura s'emmarca dins la matèria principal de Relacions Internacionals corresponent al pla de estudis del Grau de Ciència Política i Gestió Pública, així com també forma part del pla d'estudis del Grau en Relacions Internacionals: per això s'espera que l'alumnat disposarà de, com a mínim, els coneixements fonamentals de la matèria impartida al curs de Relacions Internacionals (tant al segon any del Grau de Ciència Política com al primer any del Grau en Relacions Internacionals).

L'alumnat ha de tenir capacitat de llegir i comprendre amb facilitat textos de manuals acadèmics redactats en anglès. Per això és recomanable la superació del curs d'Anglès per a Ciències Socials (pertanyent a ambdós graus).

De manera general, l'alumnat ha de tenir l'hàbit de consultar diverses fonts d'informació internacional i europea de qualitat per poder seguir els debats internacionals d'actualitat. S'espera que l'alumnat disposi de capacitats bàsiques d'informàtica: ús d'Internet i processador de textos.

Objectius

Aquesta assignatura és una Optativa d'itinerari de la Menció de Relacions Internacionals del Grau en Ciència Política i Gestió Pública, així com Obligatòria del Grau en Relacions Internacionals. Aquesta assignatura desenvolupa i aprofundeix els coneixements teòrics i conceptuals adquirits prèviament i es complementa amb

la resta d'assignatures dins l'itinerari de la Menció de Relacions Internacionals (Grau en Ciència Política), així com les corresponents al Grau en Relacions Internacionals.

Els objectius bàsics de l'assignatura es basen en que l'alumnat ha de ser capaç de

- Definir i relacionar els principals conceptes analítics de relacions internacionals en el context europeu
- Interpretar els documents primaris i relacionar les seves conseqüències polítiques internacionals
- Combinar i sintetitzar les diferents fonts d'informació sobre relacions internacionals a Europa
- Exposar i defensar de manera documentada les posicions sobre temes d'actualitat internacional
- Descriure i explicar el desenvolupament de les principals tendències de les relacions internacionals a Europa des de finals de la Segona Guerra Mundial fins l'actualitat;
- Interpretar el procés d'integració política europea en el context de la divisió d'Europa en dos blocs
- Analitzar problemes d'actualitat en l'escenari polític europeu

Competències

Ciència política i gestió pública

- Aplicar el coneixement teòric i analític de les relacions internacionals a casos pràctics i professionals, en particular en l'esfera del conflicte i la cooperació entre actors.
- Argumentar des de diferents perspectives teòriques.
- Demostrar que es coneixen les tendències teòriques i les aproximacions analítiques clàssiques i recents de les relacions internacionals.
- Demostrar un bon nivell d'expressió escrita en diferents registres.
- Diferenciar les principals teories de la disciplina i els diferents camps; les elaboracions conceptuals, els marcs i els enfocaments teòrics que fonamenten el coneixement de la disciplina i els seus diferents àmbits i subàrees, així com el seu valor per a la pràctica professional mitjançant casos concrets.
- Dissenyar tècniques per a la recollida de dades, coordinar el tractament de la informació i aplicar rigorosament mètodes de verificació d'hipòtesis.
- Elaborar i planificar recerques o informes analítics.
- Fer exposicions orals efectives i adaptades a l'audiència.
- Gestionar la distribució del temps disponible per assolir els objectius establerts per portar a terme la tasca prevista.
- Identificar fonts de dades i fer recerques bibliogràfiques i documentals.
- Interpretar i utilitzar acadèmicament textos en anglès.
- Sintetitzar i analitzar informació de manera crítica.
- Treballar amb tècniques quantitatives i qualitatives d'anàlisi per aplicar-les en els processos de recerca.
- Treballar autònomament.
- Treballar en equip i en xarxa, en particular en condicions interdisciplinàries.
- Utilitzar les principals tècniques de la informació i la documentació (TIC) com a eina essencial en l'anàlisi.
- Valorar aspectes distintius i instrumental conceptual i metodològic específic de les diverses tendències i aproximacions analítiques de les relacions internacionals.

Relacions Internacionals

- Analitzar l'estructura i el funcionament de les institucions i organitzacions internacionals (polítiques, econòmiques, de seguretat i militars, mediambientals, de desenvolupament i ajuda demergència), tant a l'àmbit universal com al regional, amb particular èmfasi en la Unió Europea, a partir de casos reals i/o simulats.
- Aplicar tècniques d'anàlisi quantitatives i qualitatives als processos de recerca.
- Argumentar i establir relacions de causalitat plausibles, a partir de dades i de metateories, i establir formes de validar-o refutar-les.

- Diferenciar les principals teories de les relacions internacionals i els seus diversos camps (teoria internacional, conflictes i seguretat, organitzacions internacionals, economia política internacional, etc.) per aplicar-los a la pràctica professional.
- Identificar fonts de dades i fer recerques bibliogràfiques i documentals rigoroses.
- Que els estudiants hagin demostrat que comprenen i tenen coneixements en una àrea d'estudi que parteix de la base de l'educació secundària general, i se sol trobar a un nivell que, si bé es basa en llibres de text avançats, inclou també alguns aspectes que impliquen coneixements procedents de l'avantguarda d'aquell camp d'estudi.
- Que els estudiants sàpiguen aplicar els coneixements propis a la seva feina o vocació d'una manera professional i tinguin les competències que se solen demostrar per mitjà de l'elaboració i la defensa d'arguments i la resolució de problemes dins de la seva àrea d'estudi.
- Que els estudiants tinguin la capacitat de reunir i interpretar dades rellevants (normalment dins de la seva àrea d'estudi) per emetre judicis que incloguin una reflexió sobre temes destacats d'indole social, científica o ètica.
- Utilitzar les diferents eines d'anàlisi del sistema internacional contemporani, i dels seus subsistemes funcionals i regionals o geogràfics.
- Utilitzar l'anglès tant per rebre com per comunicar informació, anàlisis i propostes.

Resultats d'aprenentatge

1. Aplicar el coneixement teòric i analític de les relacions internacionals a casos pràctics i professionals, en particular en l'esfera del conflicte i la cooperació entre actors.
2. Aplicar els diferents enfocaments teòrics a l'anàlisi del sistema internacional i dels seus subsistemes i a la política internacional europea.
3. Aplicar tècniques d'anàlisi quantitatives i qualitatives als processos de recerca.
4. Argumentar des de diferents perspectives teòriques.
5. Argumentar i establir relacions de causalitat plausibles, a partir de dades i de metateories, i establir formes de validar-o refutar-les.
6. Definir i relacionar els principals conceptes analítics de les relacions internacionals amb el procés d'integració europeu.
7. Demostrar que es coneixen les tendències teòriques i les aproximacions analítiques clàssiques i recents de les relacions internacionals.
8. Demostrar un bon nivell d'expressió escrita en diferents registres.
9. Descriure els principals elements que caracteritzen la societat internacional global (1945-2000).
10. Descriure l'ordre internacional: anarquia versus ordre, societat d'estats i societat transnacional.
11. Desenvolupar i aprofundir el coneixement històric, teòric i conceptual sobre els orígens, les relacions externes i els processos polítics de la Unió Europea (UE).
12. Dissenyar tècniques per a la recollida de dades, coordinar el tractament de la informació i aplicar rigorosament mètodes de verificació d'hipòtesis.
13. Elaborar i planificar recerques o informes analítics.
14. Entendre el procés de la integració política europea en el context de la Guerra Freda.
15. Exposar les grans aproximacions a les relacions internacionals (realisme, transnacionalisme, estructuralisme).
16. Fer exposicions orals efectives i adaptades a l'audiència.
17. Gestionar la distribució del temps disponible per assolir els objectius establerts per portar a terme la tasca prevista.
18. Identificar fonts de dades i fer recerques bibliogràfiques i documentals rigoroses.
19. Identificar fonts de dades i fer recerques bibliogràfiques i documentals.
20. Identificar i analitzar diferents fonts d'informació sobre les relacions internacionals de la UE.
21. Interpretar i utilitzar acadèmicament textos en anglès.
22. Que els estudiants hagin demostrat que comprenen i tenen coneixements en una àrea d'estudi que parteix de la base de l'educació secundària general, i se sol trobar a un nivell que, si bé es basa en llibres de text avançats, inclou també alguns aspectes que impliquen coneixements procedents de l'avantguarda d'aquell camp d'estudi.
23. Que els estudiants sàpiguen aplicar els coneixements propis a la seva feina o vocació d'una manera professional i tinguin les competències que se solen demostrar per mitjà de l'elaboració i la defensa d'arguments i la resolució de problemes dins de la seva àrea d'estudi.

24. Que els estudiants tinguin la capacitat de reunir i interpretar dades rellevants (normalment dins de la seva àrea d'estudi) per emetre judicis que incloguin una reflexió sobre temes destacats d'índole social, científica o ètica.
25. Sintetitzar i analitzar informació de manera crítica.
26. Treballar amb tècniques quantitatives i qualitatives d'anàlisi per aplicar-les en els processos de recerca.
27. Treballar autònomament.
28. Treballar en equip i en xarxa, en particular en condicions interdisciplinàries.
29. Utilitzar adequadament la teoria i els conceptes de les relacions internacionals (tradicions de pensament hobbesiana, grociana i kantiana).
30. Utilitzar les principals tècniques de la informació i la documentació (TIC) com a eina essencial en l'anàlisi.
31. Utilitzar anglès tant per rebre com per comunicar informació, anàlisis i propostes.
32. Valorar aspectes distintius i instrumental conceptual i metodològic específic de les diverses tendències i aproximacions analítiques de les relacions internacionals.
33. Valorar casos concrets de canvi i de continuïtat en el sistema internacional, en els principals subsistemes regionals (europeu, americà, asiàtic) i en els subsistemes econòmic i de seguretat.
34. Valorar críticament els impactes de la globalització en diferents àmbits: seguretat, medi ambient, drets humans, migracions i pau.

Continguts

Introducció

Tema 1. Evolució de l'ordre europeu: cap a la comunitat de seguretat?

1. Sistema europeu d'estats
2. Europa bipolar i Europa comunitària
3. L'Europa (re-)unificada?
4. Conceptes de comunitat de seguretat i complex regional de seguretat

Primera part.- Construcció i evolució de l'Europa bipolar

Tema 2. La divisió d'Europa

1. Conseqüències de Ialta i Potsdam i inicis de les tensions entre blocs
2. El Pla Marshall (1947): la lògica de la contenció
3. La reconstrucció alemanya dins el bloc occidental: naixement de la RFA i la RDA (1949)

Tema 3. Naixement de l'atlantisme

1. Del Pacte de Dunkerque (1947) al Tractat de Brussel·les (1948)
2. El compromís nordamericà: Resolució Vandenberg (1948)
3. Tractat de Washington (1949): Aliança Atlàntica
4. Creació de l'OTAN (1951-1955): membres, funcions i estructura institucional

Tema 4. Evolució de l'atlantisme durant la Guerra Freda

1. Conferència de París (1954): Ingress de la RFA a l'OTAN
2. Reforma del Tractat de Brussel·les: naixement de la Unió Europea Occidental (UEO) (1955)
3. Crisi de l'OTAN: De Gaulle i la détente
4. La crisi dels euromíssils (1979-1987): crisi de confiança dins el bloc occidental

Tema 5. Creació i consolidació de l'esfera d'influència soviètica

1. Les democràcies populars (1945-49)
2. Xarxa de tractats bilaterals (integració no institucionalitzada)
3. Institucionalització: Kominform (1947), CAME (1949) i Tractat de Varsòvia (1955)

Tema 6. Evolució del bloc de l'Est

1. Del cisma iugoslau (1948) a l'arribada de la des-estalinització (1956): control estret de l'àrea d'influència
2. Polònia i Hongria (56) i Txecoslovàquia (68): els límits reals de la des-estalinització
3. Esquerdas dins el bloc de l'Est: Polònia (1980)

Tema 7. Evolució de la Europa bipolar: tensions i distensió

1. *Ostpolitik*: Berlín (61), Willy Brandt i les noves relacions amb l'Est (1968-1973)
2. La CSCE: noció de seguretat paneuropea, Acta Final d'Helsinki (1975) i evolució OSCE
3. Impacte Gorbtxov en les relacions entre els blocs als 80s (Perestroika i *New thinking*)
4. Transformacions a Europa Central: caiguda del Mur de Berlín i reunificació Alemanya

Segona part.- Construcció i evolució de l'Europa comunitària

Tema 8. Etapa precomunitària

1. Antecedents d'entreguerres (Coudenhove-Kalergi, Briand)
2. Discurs de Zuric (1946): Estats Units d'Europa
3. Congrés de L'Haia (1948): fractura federalistes versus unionistes
4. El Consell d'Europa (1949): cooperació intergovernamental clàssica

Tema 9. Les Comunitats Europees

1. Reconciliació franco-alemanya com a base del procés: Jean Monnet i el Pla Schuman (1950)
2. El Pla Pleven (1950) i el projecte de Comunitat Política Europea
3. Les tres Comunitats: la Comunitat Europea del Carbó i de l'Acer (CECA, 1951), la Comunitat Econòmica Europea (CEE, 1957) i la Comunitat Europea de l'Energia Atòmica (CEEa, 1957)
4. Creació de l'EFTA (1959): l'alternativa britànica

Tema 10. Relectura gaullista de la Comunitat Europea

1. Els Plans Fouchet (1961, 1962): Europa política i intergovernamentalisme
2. Veto francès a l'ingrés britànic (1963, 1967)
3. Política francesa de "cadira buida" i Compromís de Luxemburg (1966)

Tema 11. Rellançament: l'Europa ampliada

1. Cimera de La Haia (1969) i les ampliacions (1973, 1980, 1986)
2. Crisis i avenços en la integració europea: Regne Unit com a "soci incommode"
3. Projectes de aprofundiment d'integració: Informe Tindemans, Informe Genscher-Colombo i projecte Spinelli
4. Acta Única Europea (1987): Mercat Interior, CPE i revisió institucional

Tema 12. Cooperació Política Europea: Balanç i perspectives

1. Estructura, instruments i funcionament: cooperació intergovernamental i diplomàcia declaratòria
2. Evolució de l'agenda
3. La CPE a l'Acta Única Europea

Tercera part. Europa a la posguerra freda

Tema 13. Propostes sobre el procés de construcció de la Unió Europea

1. Proposta Kohl-Mitterrand d'Unió Política (1990)
2. Conferències Intergovernamentals (1991): opcions i fractures entre els Dotze
3. Maastricht i el Tractat d'Unió Europea (1992)
4. Reforma dels tractats. Amsterdam, Niça i Lisboa

Tema 14. La Unió Europea com actor internacional polític (PESC)

1. Evolució de la PESC i seus objectius

2. Mecanismes de presa de decisions i la coherència
3. Instruments d'actuació: diplomàtics i econòmics
4. Crisis internacionals (Balcans, 11-S, Iraq, Geòrgia, canvis al Món Àrab)
5. Política Comuna de Seguretat i Defensa (PCSD): instruments militars i reptes de seguretat
6. L'Estratègia de Seguretat de la UE (2003, 2008 i 2016)

Tema 15. La reforma de l'OTAN a la postguerra freda

1. Reformes internes i evolució dels conceptes estratègics (1991, 1999, 2010)
2. Noves funcions (Balcans Occidentals)
3. Les relacions amb l'Europa Central i Oriental i procés d'ampliació a l'Est
4. Accions de l'OTAN després de l'11-S: Missió d'Afganistan
5. Evolució de les relacions OTAN-Rússia

Metodologia

La dedicació de l'alumnat a aquesta assignatura es divideix en diversos tipus d'activitats, cadascuna d'elles amb un pes determinat d'hores de treball. Aquesta varietat de formes de treball es materialitza en metodologies diferenciades.

Aquesta assignatura és de 6 crèdits ECTS, és a dir, implica una dedicació total de l'estudiant de 150 hores,

- Activitats dirigides són activitats a l'aula, amb la presència del professorat i poden consistir en classes magistrals (amb el suport de les TIC i amb la possibilitat de desenvolupar debats en grups); en seminaris de discussió de les lectures obligatòries en grups més reduïts i en sessions més orientades a qüestions pràctiques, en les que s'analitzaran casos, problemes i exemples relatius al temari del curs. Per aquestes sessions, hi hauran lectures prèvies obligatòries anunciades amb antel·lació. Aquestes activitats representen aproximadament un terç del total del treball exigít (60 hores).

- Activitats supervisades són activitats dutes a terme per l'alumnat fora de l'aula d'acord amb un pla de treball dissenyat i posteriorment tutoritzat i avaluat per part del professorat. Tanmateix, durant el curs, l'alumnat haurà de llegir articles breus en relació als quals haurà de fer comentaris sobre el text llegit i, a més, participar activament en debats sobre els articles. També s'hi inclouen les tutories i altres activitats anàlogues de seguiment de curs. Aquestes activitats representen, aproximadament, el 10% del treball exigít (15 hores).

- Activitats autònomes són totes aquelles activitats que fa l'alumnat pel seu compte i d'acord amb les exigències de la assignatura per tal de superar amb èxit l'assignatura: poden ser lectures bàsiques i complementàries, estudi dels apunts de classe o totes aquelles altres activitats que complementen la formació que s'assoleix en aquest curs. Aquestes activitats representen la meitat del temps de treball dels alumnes (75 hores).

La metodologia docent s'adequa a aquest repartiment del treball i de les activitats.

Activitats formatives

Títol	Hores	ECTS	Resultats d'aprenentatge
Tipus: Dirigides			
Classes magistrals i seminaris al aula amb ús de les TIC	53	2,12	1, 4, 7, 21, 25, 32
Tipus: Supervisades			

Tutories i revisions dels treballs, pràctiques, exàmens i controls de lectures	15	0,6	1, 4, 7, 8, 12, 13, 17, 19, 21, 25, 26, 27, 28, 30, 32
Tipus: Autònomes			
Lectures bàsiques i complementaries; estudi personal; organització dels apunts i material; cerca d'informació	75	3	1, 7, 9, 10, 15, 17, 19, 21, 25, 27, 29, 32, 34

Avaluació

L'avaluació d'aquesta assignatura es compon de les dues parts següents:

1. Avaluació continuada durant el semestre (50% de la nota final) dividida en les següents activitats:

1.1. Un comentari de text, el qual val el 20% de la nota final .

1.2. Pràctica en grup que consisteix en el lliurament d'un treball escrit, així com la seva presentació oral i debat a l'aula sobre un tema europeu de rellevància internacional. La pràctica tindrà lloc segons el calendari anunciat a l'inici del semestre (30% de la nota final)

2. Examen dels temes 1 a 14. Es realitzaran dos exàmens parcials. La data exacta dels exàmens serà anunciada amb suficient antelació pels professors de l'assignatura (50% de la nota final)

ALTRES CONSIDERACIONS:

Per superar l'assignatura és imprescindible superar els dos exàmens corresponents als temes 1 a 14 amb la nota mínima de 5/10 en cada cas. L'alumnat que no superi els exàmens tindrà dret a tornar a presentar-los en la data de l'avaluació final que fixi la Facultat al final del període lectiu del semestre. Aquesta serà la segona, i última oportunitat, per superar els exàmens. En cas de tornar a suspendre qualsevol dels dos exàmens, l'assignatura no estarà superada.

Aclariment: quan l'alumnat es presenti a la recuperació d'algun dels dos exàmens parcials (o a la de tots dos), la nota que comptarà de cara al càlcul de la nota final de curs és la que obtingui a l'examen de recuperació.

Un cop superats els exàmens, la mitjana ponderada de totes les activitats i dels exàmens ha de ser superior a un 5/10 per poder aprovar l'assignatura.

El comentari de text i el treball en grup s'hauran de realitzar en les dates previstes pel professorat. El professorat considerarà quina serà la penalització en cas d'incomplir les dates de lliurament previstes. Els casos de plagi o altres actes irregulars (per exemple, copiar a un examen o presentar exercicis individuals idèntics entre dos o més alumnes) suposaran el suspens (0) de tota la part d'avaluació en la qual s'emmarca l'activitat.

El fet de presentar-se a les avaluacions que comportarien un 50% o més de la nota final eximeix l'alumnat de la qualificació de "NO PRESENTAT".

L'alumnat pertanyent als programes d'intercanvi s'acollirà a les mateixes normes que l'alumnat del grau.

D'acord amb l'article 117.2 de la Normativa acadèmica de la UAB, l'avaluació de l'alumnat repetidor podrà consistir en una sola prova de síntesi. L'alumnat repetidor que es vulgui acollir a aquesta possibilitat, caldrà que es posi en contacte amb el professorat a principi de curs.

Activitats d'avaluació

Títol	Pes	Hores	ECTS	Resultats d'aprenentatge
Examen escrit dels temes 1 a 14. Es realitzaran dos exàmens parcials.	50%	4	0,16	1, 2, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 14, 15, 17, 21, 22, 25, 27, 29, 32, 34
Practica - presentació i debat sobre un tema europeu de rellevància internacional	30%	1	0,04	1, 3, 4, 5, 7, 8, 11, 12, 13, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 33
Un comentari de text (de documents, articles u altres fonts d'informació)	20%	2	0,08	1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 11, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 29, 31, 32

Bibliografia

Lectures bàsiques:

BACHE, I.; BULMER, S.; GEORGE, S. i PARKER, O. (2015), *Politics in the European Union*, 4ª edició, Oxford: Oxford University Press

BARBÉ, E. (dir.) (2014), *La Unión Europea en las relaciones internacionales*, Madrid: Tecnos.

DINAN, D. (ed.) (2014), *Origins and Evolution of the European Union*, 2ª edició., Oxford: Oxford University Press.

GIL PECHARROMÁN, J. (2017), *Historia de la Integración Europea*, 2ª edició, Madrid: Editorial UNED.

HILL, C.; SMITH, M. i VANHOONACKER, S. (eds.) (2017), *International Relations and the European Union*, 3a edició, Oxford: Oxford University Press.

KEUKELEIRE, S. and DELREUX, T. (2014), *The Foreign Policy of the European Union*, 2ª edició, Houndmills: Palgrave Macmillan.

Bibliografia de referència general:

CALVOCORESSI, P. (1991), *Resilient Europe 1870-2000*, Londres, Longman.

DIEZ DE VELASCO, M. (2001), *Las organizaciones internacionales*, Madrid, Tecnos, p. 426-449 (caps. OTAN i UEO) i p. 569-577 (cap. CSCE).

ELLWOOD, D.W. (1992), *Rebuilding Europe. Western Europe, America and Postwar Reconstruction*, Londres, Longman.

FUENTES, J. (1989), *El Círculo de Helsinki*, Madrid, Ministerio de Asuntos Exteriores.

HALLIDAY, F. (1986), *The making of the Second Cold War*, Londres, Verso.

LAQUEUR, W. (1992), *Europe in Our Time. A History 1945-1992*, Londres, Penguin.

LUNDESTAD, G. (1999), *East, West, North, South. Major Developments in International Politics 1945-1990*, Oxford, Oxford U.P.

MAMMARELLA, G. (1995), *Historia de Europa Contemporánea*, Barcelona, Ariel.

OSIANDER, A. (1994), *The States System of Europe 1640-1990*, Oxford, Clarendon Press.

PEREIRA, J.C. (1989), *Historia y presente de la guerra fría*, Madrid, Istmo.

SAINZ, N. (1993), *La Conferència sobre la Seguretat i la Cooperació a Europa: De procés a institució paneuropea*, Centre Unesco de Catalunya/Centre d'Estudis sobre la Pau i el Desarmament (UAB).

TAIBO, C. (1991), *De la revolució de octubre a Gorbachov. Una aproximación a la Unión Soviética*, Madrid, Fundamentos.

Bibliografia de referència 2a Part:

ALDECOA LUZARRAGA, F. (2002), *La integración europea. Análisis histórico-institucional con textos y documentos*, Madrid, Tecnos.

ANDRES SAENZ DE SANTAMARIA, P. et al. (1999), *Introducción al Derecho de la Unión Europea*, Madrid, Eurolex. DINAN, D. (2000), *Encyclopedia of the European Union*, Londres, Macmillan.

DINAN, D. (1999), *Ever Closer Union? An Introduction to the European Community*, Londres, Macmillan. (2ª ed.)

GERBET, P. (1999), *La Construction de l'Europe*, Paris, Imprimerie Nationale.

GILBERT, M. (2012), *European Integration: A Concise History*, Rowman & Littlefield

MANGAS, A. i LIÑAN, D. (2010), *Instituciones y Derecho de la Unión Europea*, 6a edició, Madrid: Tecnos.

MARTIN DE LA GUARDIA, R.M. i PEREZ SANCHEZ, G.A. (2001), *Historia de la integración europea*, Barcelona, Ariel.

NELSEN, B. i STUBB, C. G. (eds.) (1998), *The European Union. Readings on the Theory and Practice of European Integration*, Londres, Macmillan (2ª ed.).

NUGENT, N. (2006), *Government and Politics of the European Union*, Londres, Macmillan. (6ª ed.)

OLIVI, B. (1998), *L'Europe difficile. Histoire politique de l'Europe difficile*, Gallimard, Paris.

TRUYOL Y SERRA, A. (1999), *La integración europea. Análisis histórico-institucional*, Madrid, Tecnos.

URWIN, D. (1992), *The Community of Europe. A History of European Integration since 1945*, Londres, Longman.

WALLACE, h., Pollack, M. A. i Young, A.R. (eds.) (2010), *Policy making in the European Union*, 6a edició, Oxford: Oxford University Press.

WEIDENFELD, W. i WESSELS, W (1998), *Europa de la A a la Z. Diccionari de la Integració Europea*, Barcelona, Institut Universitari d'Estudis Europeus.

Bibliografia de referència 3a Part:

BARBÉ, E. (1995), *La seguridad en la nueva Europa. Una aproximación institucional: Unión Europea, OTAN y UEO*, Madrid, Los Libros de la Catarata.

BARBÉ, E. (1999), *La política europea de España*, Barcelona, Ariel.

BARBÉ, E. (coord.) (2000), *Política Exterior Europea*, Barcelona, Ariel.

BARBÉ, E. (ed.) (2005) *¿Existe la brecha transatlántica? Estados Unidos y la Unión Europea tras la crisis de Irak*, Madrid, Los Libros de la Catarata.

BARBÉ, E. (ed.) (2010), *La Unión Europea más allá de sus fronteras. ¿Hacia la transformación del Mediterráneo y Europa oriental?*, Madrid: Tecnos.

CAMBON CRESPO, E. (1997), *Seguridad y Cooperación en Europa: de Conferencia a Organización*, Madrid, CEES Edic.

CARACUEL RAYA, M.A. (1997), *Los cambios de la OTAN tras el fin de la guerra fría*, Madrid, Tecnos.

FRITSCH-BOURNAZEL, R. (1992), *Europe and German Unification*, Nueva York, Berg.

HILL, CH. i SMITH, M.(eds.) (2011), *International Relations and the European Union*, 2a edició, Oxford: Oxford University Press.

HILL, C. i SMITH, K. E. (2000), *European ForeignPolicy. Key Documents*. London: Routledge.

LAFFAN, B. (1992), *Integration and Cooperation in Europe*, Londres, Routledge.

LANDAU, A. i WHITMAN, R. (comp.) (1997), *Rethinking the European Union. Institutions, Interests and Identities*, Londres, Macmillan.

LODGE, J. (1993), *The European Community and the Challenge of Future*, Londres, Pinter, (2ª ed.).

SMITH, K. (2008), *European Union Foreign Policy in a Changing World*, 2a edició, Cambridge: Polity Press.

TAIBO, C. (1998), *Las transiciones en la Europa Central y Oriental*, Madrid, Los Libros de la Catarata.

Adreces d'Internet:

Pàgina web del Centre de Documentació Europea de la UAB:

<http://www.uab.cat/web/centre-de-documentacio-europea/centre-de-documentacio-europea-1261383194655.htm>

Pàgina web del Consell d'Europa: <http://www.coe.int>

Pàgina web de l'Observatori de Política Exterior Europea: <http://normcon.eu/es/>

Pàgina web de l'OSCE: <http://www.osce.org>

Pàgina web de l'OTAN: <http://www.nato.int>

Pàgina web del Parlament Europeu: <http://www.europarl.europa.eu/portal/en>

Pàgina web del Servei d'Europeu d'Acció Exterior de la UE:

https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage_en

Pàgina web de la UE: <http://www.europa.eu>